

Марко Парезановић*

Академија за националну безбедност, Београд

Реља Жељски**

Академија за националну безбедност, Београд

УЛОГА ПРОПАГАНДНИХ АКТИВНОСТИ У ПОЛИТИЧКИМ ПРЕВРАТИМА

Сажетак

У раду ће бити анализирани и научно сагледани улога и значај пропагандних активности које имају за циљ пружање помоћи инспираторима (идеолозима), финансијерима, организаторима и спроводиоцима политичких преврата, почев од припремне, па све до завршне фазе њиховог деловања. Посебна пажња биће посвећена безбедносним аспектима појединих специфичних инструмената (поступака и средстава) који су све присутнији у спровођењу пропаганде осмишљене да буде подршка политичком преврату, као што су пласирање дезинформација и лажних вести (*fake news*), како би се одговорило на хипотетичко питање „да ли су лажне вести за превратнике заправо добре вести?“. Такође, завршни део рада ће бити фокусиран на решења, технике и тактике које стоје на располагању структурама у чијој надлежности се налази супротстављање негативним ефектима „злонамерне“ пропаганде, посебно оне која је стављена у функцију политичког преврата.

Кључне речи: пропаганда, политички преврат, дезинформације, лажне вести

* Електронска адреса аутора: beogradbg15@gmail.com

** Електронска адреса аутора: relliusmc@yahoo.com

УВОД

У савременим друштвеним, политичким, економским и безбедносним оквирима, који последично доводе до формирања, модификовања и усмеравања модерних тенденција у развоју научне мисли оријентисане на те области, како на глобалном нивоу, тако и у националним оквирима, учача се све већа потреба за фокусираношћу на сагледавање укључености медија (традиционалних, а посебно нових, оличених у све разноврснијој понуди интернет апликација, портала и сл. чија је намена ширење „порука” широког спектра другим корисницима) у креирању различитих важних догађаја и процеса, пре свега кроз вршење снажног утицаја на формирање моћног социјалног феномена који познајемо под називом *јавно мњење*.¹

Ипак, не треба се заваравати да је у питању нова и особена појава која је до сада измицала пажњи и представљала изненађење за истраживаче, о чему, примера ради, сведоче и тезе Карла-Хајнца Фолкмана-Шлука, изнете у монографији „Политичка филозофија”, објављеној пре скоро пола века, о тзв. *владавини јавног мњења*. Према Фолкману-Шлуку, реч је о нововековној појави условљеној „медијима комуникације”, попут штампе, радија и телевизије, али и да истовремено јавно мњење „само захтева и уводи модерна средства комуникације као нужну претпоставку успостављања, учвршћења и универзалног проширења своје владавине”.² Даље у истом контексту истиче и да се свако друштво заснива на заједничким ставовима (интересима, циљевима), без којих нема заједничког деловања, при чему указује да „без заједничког деловања има додуше појединачних људи, али не и друштва”,³ а самим тим ни владавине јавног мњења.

Међутим, оно што мора држати пажњу науке приковану за ову тему је све бурнији прогрес технологија за преношење

1) Појам јавног мњења је слојевит и вишезначан, те не постоји његова јединствена и општеприхваћена дефиниција, али се као једна од најприхватљивијих може узети она која тврди да је реч о „мишљењу друштвене скупине о важним појавама и питањима, која је као скупину интересују” (Радомир Лукић, *Политичка теорија државе*, Завод за уџбенике и наставна средства, БИГЗ, Београд, 1995, стр. 67).

2) Karl-Heinz Volkman-Schluck, *Politička filozofija*, Naprijed, Zagreb, 1977, стр. 111.

3) Исто, стр. 113.

медијских, али и других садржаја потенцијално пропагандног карактера, који пружа неслућене могућности њиховим креаторима за пласирање жељених порука у етар, и то у најширим међународним размерама. Истовремено, пратећи трошкови израде и „дистрибуције” медијског садржаја (вести, информације, али и „лажне вести” и дезинформације), данас као никада раније могу бити минимални, понекад и готово непостојећи. Илустративан пример за то је деловање специфичних медијских посленика, тзв. блогера, којима су поседовање само најједноставнијег персоналног рачунара и приступ интернету сасвим довољни да своје идеје, ставове и мишљења, а самим тим и утицај, пласирају широм света и далеко већем броју читалаца/гледалаца него што су то у ранијем периоду чинили бројни респектабилни традиционални, пре свега штампани медији, којима је за квалитетну и учинковиту реализацију пословних активности при томе било неопходно неупоредиво више материјалних ресурса (канцеларијског и другог пословног простора, техничке опреме, плаћених дописника, колумниста, итд.), али и времена, што нове медије у још већој мери чини ефикаснијим (управо у овом контексту се умесном чини латинска пословица *bis dat quo cito dat* – двоструко даје онај ко брзо даје).⁴

Са становишта српске научне мисли, значај ове теме расте заједно са порастом степена изложености нашег друштва негативним ефектима злоупотребе медија за ширење дезинформација и лажних вести, од којих поједине недвосмислено представљају део тежње да се ситуација у земљи учини лошијом, а не бољом, односно да се генеришу одређени неповољни процеси и догађаји, те изазову бурне реакције и емоције грађана.⁵ Будући да је тај тренд све

4) Моћ и домете овакве комуникације са јавним мњењем препознају најразличитије друштвене категорије, укључујући и политичаре, без обзира да ли се налазе на власти или у опозицији. Тако, примера ради, руски опозициони политичар Алексеј Навални тврди да његове интернет активности прати чак шест милиона људи (Ивана Јанковић, „Ескалација демонстрација у Москви – Два лица престонице”, *НИН*, бр. 3580, 2019, стр. 49).

5) Према дефиницији која као дезинформације означава „све облике лажних, нетачних, или погрешних информација дизајнираних, презентованих и промовисаних да намерно изазову штету за јавност”, наши истраживачи су, између осталих, такве карактеристике правилно препознали и темељно образложили у следећим примерима извештавања појединих домаћих медија: вести о броју настрадалих у поплавама 2014, вести о затрованој води у београдском водоводу, о штетним последицама вакцине ММР и о отмици, односно убиству новинара Стефана Цветковића (Ивана П. Бодрожић, Александар Бодрожић, „Политичко-правни аспекти

више присутан и уочљив у српској медијској сфери, његово идентификовање, проучавање и правилно смештање у шири друштвено-политички и безбедносни контекст чини се као потпуно научно оправдано и пожељно.

1. МОГУЋНОСТИ ФУНКЦИОНАЛНОГ ПОВЕЗИВАЊА ПРЕВРАТНИЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ И МЕДИЈА

Остављајући по страни многе, несумњиво позитивне аспекте ширења доступности медијских садржаја људима,⁶ овај рад ће настојати да анализира и научно сагледа неке од најнегативнијих страна те појаве, а пре свега утицај пропагандних активности (нарочито тзв. црне пропаганде⁷) које имају за циљ пружање помоћи инспираторима (идеолозима), финансијерима, организаторима и спроводиоцима политичких преврата, почев од припремне, па све до завршне фазе њиховог деловања. При томе ће једна од полазних основа бити чињеница да „политички преврати представљају поље **нелегалне политичке борбе** и могу се манифестовати у више различитих облика”, као и да „због своје изразито сложене структуре, неки преврати не могу се до краја тачно одредити, јер у свом бићу садрже више различитих елемената којих их конституишу да не буду само то, него да представљају одређени **сублимат нелегалних политичких активности**”.⁸ Стога ће посебна пажња биће посвећена безбедносним аспектима појединих специфичних инструмената (поступака и средстава) који су све присутнији у спровођењу пропаганде осмишљене да буде подршка политичком преврату, као што су

ширења лажних вести”, *Српска политичка мисао*, бр. 3/2018, Институт за политичке студије, Београд, 2018, стр. 247–260).

6) Биљана Продовић Милојковић, Слободан Миладиновић, „Утицај масовних медија на вредносне оријентације младих”, *Зборник радова са четвртог међународног научног скупа Наука и савремени универзитет* (приредила: Бојана Димитријевић), Ниш, 2014, стр. 213–227.

7) „Црна пропаганда је појам који се, углавном, користи када се пропаганда повезује с лажним изворима информација, разним врстама искривљивања и прилагођавања истине и постојећих чињеница и ширењем измишљених вести и обмана. Та пропаганда је често велика лаж, укључујући коришћење свих врста креативних лукавстава ради постизања жељеног циља” (Радослав Гаћиновић, „Пропаганда у људском друштву”, *Војно дело*, бр. 1/2012, Београд, 2012, стр. 209).

8) Марко Парезановић, *Политички преврат – савремени приступ*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013, стр. 137.

пласирање дезинформација и лажних вести (*fake news*), како би се одговорило на хипотетичко питање „да ли су лажне вести за превратнике заправо добре вести?“.

Једна од очигледних спојница између пропаганде и политичких преврата, која указује на њихов „делотворан“ однос, садржана је у чињеници да за сваку политичку активност усмерену на тако озбиљан и далекосежан циљ као што је организовање, изазивање, евентуална финализација, учвршћивање резултата („стварање одрживог стања“) и „капитализовање“ ефеката преврата, потребно обезбедити тзв. критичну масу (у питању је *conditio sine qua non*), односно привући у синергијски однос онолико људи колико је неопходно за његову успешну реализацију. Битна, понекад заправо и пресудна улога у том процеса може припадати различитим манифестним облицима пропаганде, посебно ако се пође од тезе да „друштвене снаге које се данас боре у арени социјалних битака теже да освоје 'душе' људи, да их потчине својим схватањима циљева и мобилишу их у извођењу својих акција. Свакоме је јасно шта значи успех у овој борби за свест људи. Отуда придавање толике бриге формулисању привлачних друштвених циљева и усавршавању средстава да се о њима обавештава, да се сопствена схватања сугеришу, да се супротна схватања разобличе и сузбију“.⁹

Другим речима, за „освајање душа људи“ и развијање њихове превратничке свести, са интенцијом да из тога проистекне и конкретна превратничка делатност, значај медија је непроцењив, јер не постоји ефикасније, продорније (отуда и довођење медија, пре свега у смислу манипулативног вршења утицаја на јавно мњење, у везу са термином „оштра моћ“ (*sharp power*), који западни теоретичари, али и политичари најчешће везују за деловање Руске Федерације и Кине у глобалним оквирима¹⁰), а истовремено и доступније средство, нарочито са експанзијом коришћења интернета, за ширење идеје о сврсисходности (потреби/неопходности) спровођења такве друштвене акције.

9) Исто, стр. 209.

10) Видети опширније у: Joseph S. Nye Jr., *How Sharp Power Threatens Soft Power; The Right and Wrong Ways to Respond to Authoritarian Influence*, Internet, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2018-01-24/how-sharp-power-threatens-soft-power>, 02/03/2019.

У прилог томе, као и тези о доминацији нових над традиционалним медијима, говори и једна од занимљивијих анализа медијских манипулација јавним мњењем у САД пред председничке изборе 2016. године, према којој су у последња три месеца кампање лажне вести презентоване посредством најразличитијих, широј јавности непознатих интернет сајтова и блогова изазвали већу реакцију (дељење вести са другим корисницима и писмено коментарисање) на друштвеној мрежи “Facebook” од најзначајнијих текстова посвећених теми избора објављених у водећим медијима као што су „Њујорк Тајмс”, „Вашингтон Пост” и многи други.¹¹ Између осталог, бројни светски медији су пренели да се међу тим лажним вестима налазила и тврдња о повезаности председничког кандидата Хилари Клинтон са терористичком „Исламском државом”, и то у контексту продаје оружја тој структури. Оно што представља неку врсту куриозитета је да су истраживања показала да је део поменутих лажних вести потекао из Републике Северне Македоније,¹² што само потврђује претходно изнето о лакоћи ширења (дез)информација, понекад и са крајње неочекиваних тачака на свету. Такође, овде треба имати на уму да модерне технологије у великој мери погодују и скривању идентитета аутора вести и/или структура које стоје иза евентуалне субверзивно-пропагандне делатности, што последично води до смањења осећаја одговорности за изречену лаж или пласирану дезинформацију.

Када је реч о ефектима објављивања таквих садржаја, они су засигурно у одређеној мери негативно утицали на рејтинг Клинтонове, али нису могли озбиљније да уздрмају САД као стабилну демократију. Међутим, треба замислити хипотетичку, али не и нереалну ситуацију у којој се у некој далеко нестабилнијој држави, са израженим кризним потенцијалом и добро организованим, респектабилним превратничким снагама, у јеку кампање за најзначајније изборе у земљи, пласира серија лажних вести, па и о наводној сарадњи једног од два председничких кандидата (поставља се питање шта

11) Craig Silverman, *This Analysis Shows How Viral Fake Election News Stories Outperformed Real News On Facebook*, Internet, <https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook>, 15/02/2019.

12) Hannah Ritchie, *Read all about it: The biggest fake news stories of 2016*, Internet, <https://www.cnn.com/2016/12/30/read-all-about-it-the-biggest-fake-news-stories-of-2016.html>, 16/02/2019.

би се тек догодило да тај кандидат буде и изабран?) и бившег високог државног функционера (подсетимо се да је Клинтонова била државни секретар у време председничког мандата Барака Обаме, пре тога дугогодишња сенаторка и, што у случају САД има посебну тежину, „прва дама”, односно супруга бившег председника Била Клинтона, који је ту функцију вршио осам година – од јануара 1993. до јануара 2001. године) са најозлоглашенијом терористичком организацијом данашњице, па још у погледу стицања материјалне користи од продаје оружја којим могу бити убијани и чланови породица оних који гласају на изборима. Лако је претпоставити које би све негативне последице могло да изазове овакво малициозно манипулисање медијским простором, те извући закључак о степену друштвене опасности, неморалности и нелегалности тог вида политичке борбе.

Уколико бисмо хтели да установимо све врсте и начине формулисања садржине дезинформација и лажних вести усмерених на дестабилизацију друштва, па све до стварања услова за спровођење политичког преврата, брзо бисмо дошли до спознаје да „горњу границу” представљају искључиво машта и „креативност”, а понекад и бескрупулозност онога ко се упустио у такву активност. У складу са овом констатацијом, извршићемо само краћи осврт на неке од најважнијих и најчешћих момената, карактеристичних за тему овог рада.

Наиме, када се медији ставе у функцију носилаца превратничке делатности, као логичан, директан и најкраћи пут бирају пласирање дезинформација и лажних вести усмерених на дискредитацију, омаловажавање, дисквалификацију, криминализацију и дефамацију највиших носилаца власти, њихових најближих сарадника, најважнијих државних институција и најистакнутијих симбола једног режима, како би се код народа пробудила свест о нужности њихове промене. Као што је већ речено, начини за то су готово безбројни, а као „црвена линија”, уколико код аутора нема бојазни од законске санкције, најчешће остаје само њихов морални кодекс. Како већ сама одлука о упуштању у вртлог пласирања лажних и по више основа проблематичних садржаја проблематизује питање моралности, јавност постаје сведок разноврсних, па и беспризорних медијских атака на чланове породице

фиксираних „мета”, укључујући и децу, спекулисање о лошем здравственом стању носилаца власти (обично се акценат ставља на наводно постојање одређених менталних обољења, а све са намером да се у јавности створи утисак да је та особа у најмању руку онемогућена или суштински неподобна да врши своју функцију), а неретко се иде дотле да се пласирају и лажне вести о њиховој смрти.¹³

Такође чест, а можда и најчешћи начин на који се врши концентрисани медијски напад на поменуте категорије „мета” је пласирање оптужби о њиховој наводној корумпираности и умешаности у друге противзаконите активности са мотивом стицања енормних количина новца, што смо већ видели и на примеру вести (или „вести”) о сарадњи Хилари Клинтон и „Исламске државе”. У циљу постизања научне објективности и уравнотеженог приступа проблему, опет се наглашава да основано и на релевантним доказима утемељено истраживачко новинарство које иде у правцу доказивање нечије објективне одговорности за корупцију и друга кривична дела, није предмет овог рада, јер је ту реч о вршењу једне крајње позитивне и друштвено корисне улоге, за коју сваком таквом новинару треба одати дужно признање. Насупрот томе стоје „новинари” који самоиницијативно, или што је још дискутабилније, инструментализовани од стране неког центра моћи, свесно пласирају лажне податке са већ описаним намерама.

Трећи илустративни пример је тенденциозно пласирање пажљиво конципираних лажних вести усмерених на стварање привида да је власт коју треба оборити немоћна, неспособна, некомпетентна и неефикасна да се избори са проблемима који тиште државу и њене грађане. Обично се у тим приликама бирају ситуације које треба да покажу да надлежне институције нису у стању да заштите или омогуће неке од темељних цивилизацијских вредности и незаобилазних потреба људи, као што су безбедност, елементарни и други услови из домена животног стандарда, достојанство и сл. Уколико су такве конструкције тешко одрживе, јер народ суштински не осећа

13) У лето 2019. године су интернет портали широм света преносили вести о наводној смрти председника Туниса Бежија Каида Есепсија (пре него што се то заиста и догодило 25. јула), а потом и о смрти председника Турске Реџепа Тајипа Ердогана. Ово добија на значају ако се зна да се у Тунису крајем 2010. и 2011. године догодила револуција (краљица политичких преврата), а да се Турска 2016. године суочила са неуспешним покушајем пуча.

недостатке у циљаној области, бирају се друга средства и теме, попут већ споменутог случаја са покушајем изазивања панике у српској јавности у јуну 2018. године ширењем лажне вести путем друштвених мрежа о тровању воде у београдском водоводу канцерогеним честицама.

2. МЕТОДОЛОГИЈА ПЛАСИРАЊА ДЕЗИНФОРМАЦИЈА И ЛАЖНИХ ВЕСТИ

Интересантно је сагледати поједине технике које се користе за пласирање дезинформација и лажних вести, а којима је сврха „електрисање” јавног мњења и подстицање људи да се групишу у „критичну масу” и мотивишу на деловање, при чему се има у виду становиште „да је интензивним утицајем на јавно мњење могуће остварити довољно снажан притисак на темељне друштвене вредности и самим тим довести до њихових промена. У даљем, одређена интересна група може да испољи потребан утицај на јавно мњење и тиме доведе до промене вредносног система, усклађујући га према својим циљевима”.¹⁴ Познаваоци методологије манипулисања медијима прецизно су идентификовали близу двадесет веома „креативних” поменутих техника,¹⁵ али ту бројку треба схватити као крајње условну, узимајући у обзир извесност њеног даљег раста.

Узимајући у обзир такву датост, акцендоваћемо неколико „репрезентативних” техника које превратничке снаге могу ефикасно да искористе (или су то у прошлости већ успешно чиниле), понекад појединачно, а врло често комбинујући их како би постигли синергијско дејство. Једна од најважнијих је свакако тзв. *ping pong* техника – подразумева усаглашену (координирану, истовремену) акцију путем које аутор дезинформацију или лажну вест пласира посредством једног медија, најчешће мало познатог и релативно слабо праћеног

14) Мирослав Митровић, „Допринос разумевању јавног мњења – моделовање управљања и предвиђање реакција”, *Тематски зборник радова Хибридно ратовање – дилема концепта савремених сукоба* (приредио: Небојша Николић), Институт за стратегијска истраживања Универзитета одбране, Београд, 2018, стр. 201.

15) Поједине препознате технике имају шаљиве називе (“ping pong”, “wolf cries wolf”, “whataboutism”, “joining the bandwagon”, итд, али је њихов прави смисао далеко од тривијалног. (Видети опширније у: Ilan Bergman (ed.), *Digital Dictators – Media, Authoritarianism, And America’s New Challenge*, Rowman & Littlefield, 2018).

интернет сајта или неке од платформи друштвених мрежа, која се тешко или никако не може довести у везу са „наручиоцем”, а коју затим преузимају други комплементарни медији под контролом истих структура, шире их даље, обично са две кључне намере – да се што више пута понове на различитим местима и да их примете и објаве велики и утицајни „мејнстрим” медији, нарочито они чија мрежа покрива читаве државе и регионе, па све до заступљености на глобалном нивоу.

Следећим примером ће бити показано како може изгледати примена ове технике, као и како се она може успешно комбиновати са многим другима техникама, уз напомену да неће бити обрађене све, већ само најрелевантније за конкретну тему. Узмимо хипотетичку ситуацију у којој акционо језгро превратничких снага, у циљу свргавања власти, почиње да организује перманентне протесте, демонстрације или грађанске нереди.¹⁶ Као један од основних мотива у спровођењу тих активности, већ у почетној фази, указује се неопходност њиховог омасовљавања, што се може чинити на различите начине, па и кроз пласирање дезинформација и лажних вести, посебно у околностима када друге, мање „спорне” методе, не дају очекиване резултате. Наиме, уколико се у почетној фази таквим окупљањима одазове неколико хиљада грађана, постоји могућност да се посредством друштвених мрежа (међу уобичајенима је *Twitter*) пласира, а потом од различитих медијских ентитета преузима, шири, надограђује, итд. податак да је тај број заправо неупоредиво већи, односно да износи неколико десетина хиљада људи (даље предимензионирање, на пример, на неколико стотина хиљада, може изазвати контраефекте јер би чак и најповршнија анализа показала бесмисленост те лажне вести, чиме би кредибилитет превратничких снага у јавном мњењу вероватно претрпео озбиљан ударац).

Као помоћно средство за појачавање утиска о бројности присутних може се у овом случају користити и “visual facts” техника, тј. одашиљање у етар дезинформација уз манипулативну употребу различитих видео материјала, нпр. фотографија или снимака демонстраната из посебних углова или позиција на којима су они најбројнији или најгушће

16) Марко Парезановић, *Политички преврат – савремени приступ*, нав. дело, стр. 421–433.

окупљени, како би се створила лажна представа о масовности. Осим тога, у исту сврху може бити употребљена и “changing the quotation, source or context” техника, којом се чињенице или „чињенице” приписују другим изворима, па се може догодити да, у циљу потенцирања уверљивости изнетих података о бројности демонстраната, дође до инсистирања да је њихов прави извор неки респектабилни медиј, који их је заправо само преузео од непоузданог извора иза кога директно стоје организатори.

Зарад повећања ефикасности ове, на њу се може надовезати и техника под називом “denying facts”, која подразумева негирање стварних чињеница – у овом случају тачних и прецизних вести о стварном броју учесника окупљања, као и релативизацију њихове истинитости, нпр. истицањем да је реч о намерном смањивању бројности присутних од стране медија који се карактеришу као „режимски”, „провладини” и сл. Такав утисак се потом може појачати употребом “ridiculing, discrediting, diminution” технике, која би, у конкретном примеру, била садржана у покушајима да се извори истинитих података изложе подсмеху и понекад врло приземној дискредитацији зарад подривања њиховог ауторитета. Затим је ту техника “wolf cries wolf”, усмерена на оптуживање супарничке стране за нешто што заправо чини или намерава да учини онај који пласира те наводе, нпр. указивање да се располаже информацијама да безбедносне снаге желе да примене силу против окупљених људи, док се заправо спрема њихова насилна акција, коју треба оправдати пребацивањем одговорности на противника. У овом примеру је делимично садржана и техника под називом “no proof”, чији и сам назив предочава да је реч о изношењу података који нису поткрепљени конкретним доказима и кредибилним изворима, али који због свог сензационализма привлаче пажњу јавности и могу користити за генерисање њеног додатног незадовољства и повећања степена спремности на превратничко деловање.

Затим се као логичне „намећу” и “card stacking” и “totum pro parte” технике, чија је суштина у селективном, односно парцијалном коришћењу истинитих информација, уз изостављање појединих важних делова, чиме се у потпуности и суштински може променити њен смисао. У конкретном случају,

замислимо да је дошло до сукоба између снага безбедности и демонстраната, које су изазвали ови други. Употреба наведених техника би овде била испољена у пласирању селектираног податка од стране превратничких елемената *да су безбедносне снаге примениле силу према демонстрантима*, који би у својој бити био тачан, али би му контекст био потпуно изокренут због изостављања чињенице да је томе заправо претходио напад друге стране, односно да је његова основна функција била самоодбрана или законом предвиђена заштита неког другог чиниоца (појединаца, институција и сл.) који су били предмет атака демонстраната. Потенцијално дејство таквих „полуистина” може се појачати додавањем елемената “exaggeration and over-generalization” и “loaded words or metaphors” техника, односно претеривања и мистификације. Када су у питању носиоци политичких преврата, један од чешћих начина примене ове две технике је инсистирање на одређеној улози у овим процесима тајних служби, јер оне у јавности лако могу изазвати жељени мистификаторски ефекат.¹⁷

3. КЉУЧНИ БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ И НАЧИНИ СУПРОТСТАВЉАЊА

После спознаје описане димензије и готово несагледивих могућности (зло)употребе медија, потребно је указати и на релевантне безбедносне аспекте тако постављеног проблема, будући да је чести пратилац, односно саставни део спровођења политичких преврата вршење различитих основних и сложених облика политички мотивисаног насиља,¹⁸ те испољавање екстремизма у најразличитијим појавним облицима.¹⁹ Такође,

---

17) Овим се не завршава описивање разноврсне (и све разноврсније) лепезе техника ширења дезинформација и лажних вести, нити свих могућности за њихово коришћење од стране превратничких елемената. Међутим, јасно се уочава да је, најкраће речено, њихов заједнички именитељ настојање да се циљеви и активности иницијатора и организатора политичких преврата представе у друштвено прихватљивом и допадљивом светлу, као и да се негативни и противзаконити аспекти њиховог деловања релативизују и минимизирају. (Реља Жељски, *Политика у сенци насиља – политичко насиље на Северном Кавказу*, Службени гласник, Академија за националну безбедност, Београд, 2018, стр. 205–207).

18) Видети опширније у: Dragan Simeunović, *Političko nasilje*, Radnička štampa, Beograd, 1989 и Светлана Кузина, *Политическое насилие: природа, манифестирование и динамика в глобализирующемся мире: диссертация доктора политических наук*, Ростов-на-Дону, 2010.

19) О овој теми видети опширније у: Драган Симеуновић, „Одређење екстремизма из угла теорије политике”, *Српска политичка мисао*, бр. 2/2009, стр. 11–29.

како насилне, тако и ненасилне превратничке активности у одређеној држави, могу и неретко јесу осмишљене, финансијски, организационо и кадровски потпомогнуте, координиране, али и медијски подржане од стране једне или више обавештајних служби других земаља и широке лепезе њихових експонената у различитим друштвеним структурама.

Иако нису једина, ова два елемента јасно показују да се феномени пропаганде и политичког преврата, када постоји њихова повезаност, не могу посматрати искључиво са научног и теоријског становишта, већ да неизоставно постају предмет крајње практичног интересовања и деловања полицијско-безбедносних служби и правосудних органа земље-објекта таквих активности, јер се у њиховом, законом јасно дефинисаном и омеђеном делокругу рада, неизоставно налази супротстављање актима насиља и страном обавештајно-субверзивном деловању, укључујући и оно које је праћено пласирањем дезинформација и лажних вести.

Међутим, овде увек треба приступати са великом дозом одмерености и пажње, због тога што сваки излазак из подразумеваних оквира може бити третиран као угрожавање неке од темељних тековина демократских друштава, попут слободе говора, медијских слобода, а потенцијално и безбедности новинара. Другим речима, иако то понекад изгледа много сложеније од констатације која следи, за очекивати је од крајње условно речено „обе стране”, како безбедносних служби и правосудних органа, тако и од медија, да поштујући високе стандарде професионализма и начело објективности као један од круцијалних међу њима, буду растерећени од својеврсних страховања и предрасуда које су понекад иманентне њиховим браншама. У случају првих, то је поимање да није свака критика система и њених носећих стубова усмерена на њихово подривање, и то још потпомогнуто споља, већ, напротив, може допринети да они постану бољи, чвршћи и стабилнији, док је код других то предрасуда да чим се баве својим новинарским послом, без обзира колико то раде честито и одговорно, без изузетка постају предмет сагледавања, односно „мета” ових првих.

Потпуно је другачија ситуација са носиоцима превратничке делатности који у стремљењу ка својим циљевима прибегавају ширењу дезинформација и лажних вести, јер и они сами морају бити свесни да, кршећи на тај начин не само многе професионалне норме, већ врло вероватно и законе, представљају у том случају незаобилазну категорију субјеката који долазе под третман институција задужених за заштиту законитости и уставног поретка у свим, па и најдемократскијим друштвима на свету. Добрих примера је више, али довољно је зауставити се на појединим корацима које је у овом правцу начинила Немачка, најважнији чинилац и *spiritus movens* Европске уније,²⁰ којој и Србија стреми као свом стратешком циљу.

Наиме, Немачка је 2017. године донела Закон о побољшаној примени права на друштвеним мрежама (прихваћена скраћеница је *NetzDG*), који предвиђа могућност подношења тужби против интернет провајдера уколико постоје основи сумње да је својим поступањем учинио једно или више од низа кривичних дела, међу којима се, што је од интереса за овај рад, налазе противуставна саботажа, припремање, као и подстицање на тешко кривично дело које угрожава државу, кршење јавног мира претњом извршења кривичног дела, организовање криминалних група, криминалне и терористичке организације у иностранству, подстрекавање на мржњу, ширење приказивања насиља, награђивање и одобравање кривичних дела, клевета религија, итд. Закон је, између осталог, обавезао провајдере да у року од 24 часа од установљавања уклоне или блокирају спорни садржај. Предвиђена казна за кршење закона износи до пет милиона евра, а провајдери могу бити санкционисани чак и ако кривично дело није почињено на територији Немачке, али под условом да спорна друштвена мрежа има преко два милиона корисника у тој држави.²¹

20) И сама Европска унија је, препознајући штетност дезинформисања и ширења лажних вести, предузела више корака како би се томе супротставила. Између осталог, Европска комисија је у јануару 2018. године формирала Високу експертску групу за борбу против лажних вести и *on-line* дезинформација. Залажући се за избегавање сваког облика цензуре, група у својим препорукама акценат ставља на подизање степена отпорности јавног мњења на ове појаве, превасходно кроз инсистирање да одговор на њих буде изношење истинитих података заснованих на доказима.

21) Wolfgang Schulz, *Regulating Intermediaries to Protect Privacy Online – the Case of the German NetzDG*, HIIG DISCUSSION PAPER SERIES, 2018, стр. 5–7.

ЗАКЉУЧАК

Претходна разматрања упућују на закључак да, уколико се желе постићи одговарајући резултати, феномен инструментализације медија кроз пласирање дезинформација и лажних вести у сврху подстрекавања, спровођења, руковођења, омасовљавања и интензивирања деловања носилаца политичког преврата не само да заслужује, него и захтева мултидисциплинарни приступ, и то на најмање два нивоа. На научном нивоу, свеобухватно сагледавање теме се постиже тек уколико се користи перспектива политикологије, комуникологије, права, социологије, економије, науке о безбедности, итд. Са становишта праксе, у кратким цртама показана је, између осталог, функција и место правосудних и безбедносних институција у погледу заштите законитости и уставног поретка. Међутим, овако динамична и вишедимензионална појава, склона брзим променама и прилагођавању сваком новом тренду на пољу медија, може бити на прави начин третирана и у потребној мери сузбијена (или бар смањени њени негативни ефекти), само уз постојање прожимајућег и хармоничног односа теорије и праксе, односно пажљивог анализирања сваког пожељног и могућег сценарија, развоја и исхода ситуација у којима тако важна и по својој суштини узвишена професија као што је новинарска, бива злоупотребљена за реализацију неких од најнегативнијих друштвено-политичких процеса, често неодвојивих од аката бруталног и погубног политичког насиља.

ЛИТЕРАТУРА

- Бодрожић П. Ивана, Бодрожић Александар, „Политичко-правни аспекти ширења лажних вести”, *Српска политичка мисао*, бр. 3/2018, Институт за политичке студије, Београд, 2018, стр. 247–260.
- Гаћиновић Радослав, „Пропаганда у људском друштву”, *Војно дело*, бр. 1/2012 Београд, 2012, стр. 205–215.

- Жељски Реља, *Политика у сенци насиља – политичко насиље на Северном Кавказу*, Службени гласник, Академија за националну безбедност, Београд, 2018.
- Јанковић Ивана, „Ескалација демонстрација у Москви – Два лица престонице”, *НИН*, бр. 3580, 2019.
- Кузина Светлана, *Политическое насилие: природа, манифестирование и динамика в глобализирующемся мире: диссертация доктора политических наук*, Ростов-на-Дону, 2010.
- Лукић Радомир, *Политичка теорија државе*, Завод за уџбенике и наставна средства, БИГЗ, Београд, 1995.
- Митровић Мирослав, „Допринос разумевању јавног мњења – моделовање управљања и предвиђање реакција”, *Тематски зборник радова Хибридно ратовање – дилема концепта савремених сукоба* (приредио: Небојша Николић), Институт за стратегијска истраживања Универзитета одбране, Београд, 2018, стр. 195–213.
- Парезановић Марко, *Политички преврат – савремени приступ*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013.
- Продовић Милојковић Биљана, Миладиновић Слободан, „Утицај масовних медија на вредносне оријентације младих”, *Зборник радова са четвртог међународног научног скупа Наука и савремени универзитет* (приредила: Бојана Димитријевић), Ниш, 2014, стр. 213–227.
- Симеуновић Драган, „Одређење екстремизма из угла теорије политике”, *Српска политичка мисао*, бр. 2/2009, стр. 11–29.
- Bergman Ilan (ed.), *Digital Dictators – Media, Authoritarianism, And America’s New Challenge*, Rowman & Littlefield, 2018.
- Schulz Wolfgang, *Regulating Intermediaries to Protect Privacy Online – the Case of the German NetzDG*, HIIG DISCUSSION PAPER SERIES, 2018.
- Simeunović Dragan, *Političko nasilje*, Beograd, Radnička štampa, 1989.

ИНТЕРНЕТ ИЗБОРИ

Nye Joseph S., *How Sharp Power Threatens Soft Power, The Right and Wrong Ways to Respond to Authoritarian Influence*, Internet, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2018-01-24/how-sharp-power-threatens-soft-power>, 02/03/2019.

Ritchie Hannah, *Read all about it: The biggest fake news stories of 2016*, Internet, <https://www.cnbc.com/2016/12/30/read-all-about-it-the-biggest-fake-news-stories-of-2016.html>, 16/02/2019.

Silverman Craig, *This Analysis Shows How Viral Fake Election News Stories Outperformed Real News On Facebook*, Internet, <https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook>, 15/02/2019.

Marko Parezanovic, Relja Zeljski

PROPAGANDA AND POLITICAL OVERTHROW

The text will analyze and scientifically examine the role and significance of propaganda activities aiming at facilitating inspirers (ideologists), financers, organizers and executors of political overthrows, starting from preparation up to the final phase of their engagement. Special attention will be dedicated to security aspects of some specific instruments (actions and tools) increasingly present in the implementation of propaganda envisaged to support political overthrow, such as spreading of disinformation and fake news, in order to answer a hypothetical question “are the fake news actually good news for insurgents?” Furthermore, the final part of the text will focus on solutions, techniques and tactics available to structures responsible for countering negative effects of “malicious” propaganda, particularly the one used for political overthrows.

Keywords: propaganda, political overthrow, disinformation, fake news

---

* Овај рад је примљен 1. августа 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 12. септембра 2019. године.